

Directors: Ramon Arnabat,
Josep Santesmas
Compaginació: Natàlia Báscones
Disseny: Canseixanta
Tria de novetats: Pineda Vaquer
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 1130-5150

CONTINGUTS

EDITORIAL: Els Remences	1
TEMES 1: Els orígens de la ...	2
TEMES 2: Els remences els segles ...	5
TEMES 3: L'ombra allargada de la ...	8
PATRIMONI: Imatges del món agrari	11
RESSENYES	12
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

(PLECS)

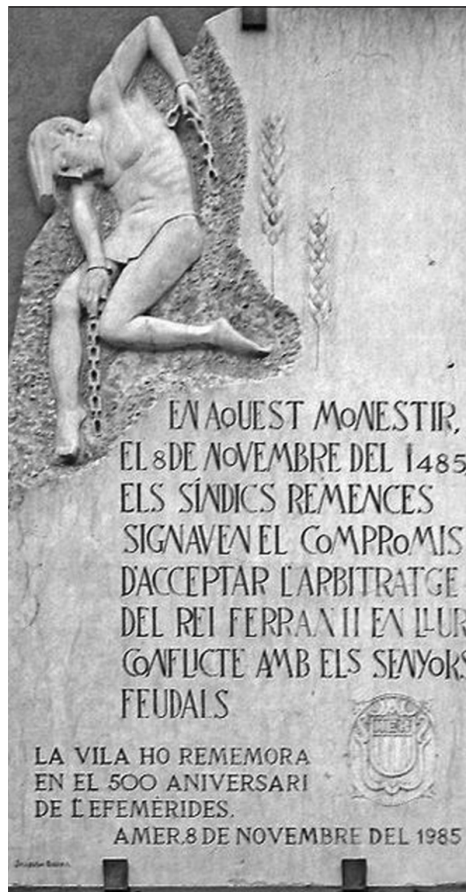
D'HISTÒRIA LOCAL

PERE ORTI GOST. Universitat de Girona

ELS REMENCES

El conflicte social amb més llarga tradició historiogràfica al nostre país és sense cap mena de dubte el que enfrontà els pagesos de remença amb els seus senyors des del final del segle XIV fins al 1486. És l'anomenada, per Pierre Vilar, guerra dels cent anys del camp català. I dins d'aquesta tradició, l'obra de Jaume Vicens Vives no tan sols constitueix una peça fonamental sinó que les seves tesis segueixen sent la base de les explicacions i de les discussions dels historiadors actuals. Davant la commemoració del centenari de Jaume Vicens Vives l'any 2010, les universitats catalanes organitzaren de forma coordinada diversos actes que pretenien abordar els diferents temes als quals l'historiador gironí dedicà els seus esforços. Des del Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona es decidí organitzar una jornada dedicada a glossar i situar l'obra de Jaume Vicens Vives i els remences i fer una mena de balanç historiogràfic del que s'havia fet aquests darrers cinquanta anys per part dels historiadors que treballaven sobre aquesta problemàtica. Fruit d'aquesta jornada, presentem tres petites contribucions que pretenen situar l'estat dels nostres coneixements sobre els remences. En primer lloc, Lluís To Figueras ens fa un balanç dels estudis dels darrers anys que han tingut com a centre d'interès els

Placa compromís remença a Amer amb l'inscripció «En aquest monestir, el 8 de novembre del 1485, els síndics remences signaven el compromís d'acceptar l'arbitratge del Rei Ferran II en llur conflicte amb els senyors feudals. La vila ho rememora en el 500 aniversari de l'efemerides. Amer, 8 de novembre del 1985.»



pagesos servils de la Catalunya Vella a l'època medieval; en segon lloc, Pere Gifre s'aproxima als darrers treballs sobre la pagesia dels segles moderns, realitzats a partir dels dubtes d'interpretació que encara planen sobre la sentència arbitral de Guadalupe i les seves conseqüències. Finalment, Rosa Lluch ens presenta una bateria de qüestions que caldria investigar per tal de donar una nova visió de la servitud, del conflicte que enfrontà pagesos i senyors i de les seves conseqüències. Una idea que plana sobre els tres treballs i que fou una de les principals conclusions de la jornada és que encara hi ha molta feina per fer. Durant les darreres dècades s'ha discutit molt sobre els remences, sovint sobre la base documental –fonamentalment procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i dels arxius municipals de Barcelona i Girona– amb què treballà el mateix Jaume Vicens Vives. No ha estat fins als darrers anys que els magnífics fons notariais, senyorials i patrimonials conservats a Catalunya per al període baixmedieval i modern han entrat en joc, i encara estan massa desaprofitats. De fet, més enllà de ser una de les revoltes pageses més importants de l'Occident medieval, el conflicte remença és de ben segur el més ben documentat i el que té encara més recorregut d'estudi. ■

temes-1)

LLUÍS TO FIGUERAS. Universitat de Girona

ELS ORÍGENS DE LA REMENÇA DES DE JAUME VICENS VIVES FINS ALS NOSTRES DIES

Una part important de la densa trajectòria com a investigador de Jaume Vicens Vives es va centrar en la història dels remences. L'interès per aquesta qüestió derivava de manera lògica del seu estudi del regnat de Ferran II i de la guerra civil catalana del segle XV. Els remences eren una peça en el complicat escaquer de la política d'aquells anys, a la qual Vicens va consagrar dos llibres: *Historia de los remensas (en el siglo XV)* (Barcelona: 1945) i *El gran sindicato remensa: 1488-1508* (Madrid: 1954).

En aquestes dues obres, que figuren també entre les seves principals aportacions al coneixement de l'edat mitjana catalana, es mostren també, i de manera brillant, les seves qualitats d'historiador. En primer lloc, són el resultat d'una extensa recerca als arxius, principalment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però també als municipals de Barcelona i Girona, que es tradueix en nombroses cites de documents inèdits, principalment del quatre-cents. En la presentació de la *Historia de los remensas* Vicens assenyala que aquest era el seu llibre preferit per l'ingent esforç esmerçat i per ser un testimoni de la seva «voluntat investigadora». Un altre encert indubtable de Vicens és haver sabut recollir i aprofitar la historiografia existent sobre el tema dels remences,

Jaume Vicens Vives en una intervenció en el Congrés d'història de la Corona d'Aragó celebrat a Càller, Sardenya, el desembre de 1957. A la seva esquerra, Ferran Soldevila, i, darrera, el seus deixebles Emili Giralt i Jordi Nadal Oller



que comptava amb una llarga tradició erudita, inclosa la síntesi –breu però impecable– de Vladimir Piskorski. És, particularment, en la primera part de la seva història dels remences que es fa visible aquesta dependència. Més desigual és l'ús que féu de la producció historiogràfica europea coetània, que també s'interessava per la qüestió de la servitud pagesa. Les anades a congressos internacionals, reforçades per les ocasionals visites d'hispanistes estrangers als arxius catalans, li van permetre establir lligams amb col·legues europeus i nord-americans de primera fila i també sol considerar-se'l un dels introductors de l'escola dels *Annales* a Espanya. Precisament un dels fundadors d'aquest corrent historiogràfic, Marc Bloch, un dels medievalistes més rellevants del segle XX, va dedicar moltes pàgines a la servitud pagesa. Avui, els llibres de Vicens sobre els remences són encara una referència sobre el tema i sovint es compten entre les poques obres d'historiadors catalans que se citen en les síntesis europees. El mapa dels focs remences del seu llibre sobre el gran «sindicat» remença encara és utilitzat i reproduït perquè no existeix una imatge gràfica millor de l'extensió geogràfica dels remences durant el regnat de Ferran II. L'excel·lent vàlua intel·lectual de Vicens es mostra, també, en la capacitat d'inserir la seva història dels remences en una visió més general del fet català com la que es troba en la seva *Notícia de Catalunya*. Els remences que col·laboren amb la monarquia i que formen el partit moderat es perfilen com uns antecessors directes dels catalans contemporanis. En el discurs sobre una pagesia capaç de revoltar-se per la «llibertat» i assolir un triomf en la forma de sentència arbitral de Guadalupe s'hi reconeix també l'empremta del missatge de Vicens. Si avui es poden veure monuments erigits a la memòria dels remences o als seus cabdills, carrers i places que els honoren, si fins i tot se celebren commemoracions i festivals en record seu, és en part perquè algunes de les idees eficaçment exposades per Vicens en els seus llibres han arrelat en l'imaginari col·lectiu dels catalans. Vicens encarna una visió canònica del passat medieval en el qual es poden emmirallar els descendents, suposats o no, dels remences, i que entronca amb una visió nostàlgica del món rural, el «pairalisme».

En els cinquanta anys transcorreguts després de la mort de Jaume Vicens Vives, són molts els aspectes de la seva recerca que s'han completat o revisat. El suposat èxit de la sen-

tència arbitral de Guadalupe ha estat degudament rebaixat i relativitzat per part dels especialistes de la societat rural del segle XVI com Eva Serra i Núria Sales. Tot i les possibilitats de la documentació conservada, és poc el que s'ha escrit després de Vicens sobre els esdeveniments que conformen el conflicte remença del segle XV (amb algunes excepcions importants, com ara l'article J. Fernández Trabal «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)», publicat a *Afers*, 42/43 [2002]). La major part dels esforços s'han concentrat en els segles previs a la guerra, en la recerca dels orígens de la servitud. Un tema que no va interessar gaire Vicens, que es limitava a seguir les tesis de Piskorski sobre un sorgiment tardà de la remença, entre el segle XI i el XIII. La qüestió dels orígens de la remença ha interessat alguns dels medievalistes més prestigiosos que s'han dedicat a la història de Catalunya. Aquest és el cas de Pierre Bonnassie, que en el seu gran estudi dels segles X i XI hi va dedicar unes poques pàgines. Suficients, però, per vincular de manera convincent la difusió de la servitud amb la imposició de noves formes de senyoria i de dependència vassallàtica, una idea posteriorment desenvolupada en el seu article «Le servage: une sous-féodalité?», publicat a *Mélanges de l'École Française de Rome*, 112 (2000). En aquest article relacionava les formes de dependència feudal –les exigències als castlans i feudataris nobles– amb la servitud, o el que s'exigia dels pagesos dels masos. El paral·lelisme en el vocabulari i en els rituals –com l'homenatge– permetia assimilar els masos amb feus i convertia els seus titulars en vassalls solius dels senyors. La diferència era la naturalesa del servei que s'exigia d'uns i altres. Pierre Bonnassie tendia a desconfiar de les categories jurídiques i insistia en una perspectiva més antropològica sobre les condicions de vida dels pagesos o les percepcions ideològiques de la societat. Bonnassie és un exemple paradigmàtic del pas d'una història en el fons molt centrada en els esdeveniments i en els avatars de la política, com era la de Vicens, a una història social.

És sobretot Paul Freedman que ha destacat des dels anys vuitanta com a historiador dels orígens de la remença. A ell es

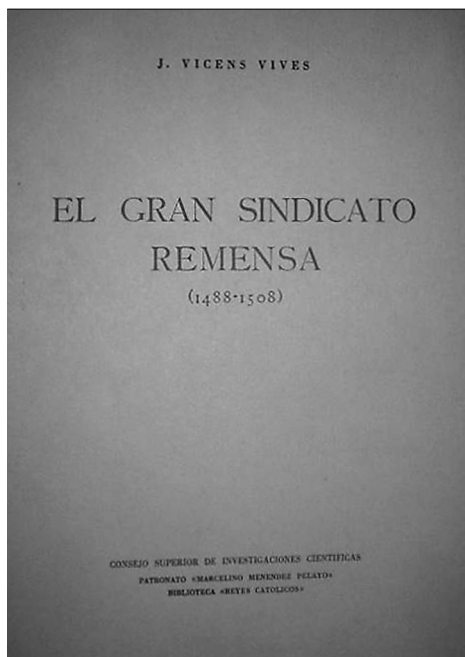
deu la principal monografia que complementa els treballs de Vicens, publicada en versió catalana l'any 1993: *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, precedida per un conjunt d'articles reunits en el volum *Assaig d'història de la pagesia catalana*, del 1988. Tot i que el llibre és també una síntesi des de l'any 1000 fins a la sentència arbitral de Guadalupe al final del segle XV, les recerques més innovadores se situen en els segles XII i XIII. Freedman va treure a la llum un nombre extraordinari de documents inèdits (autodonacions, reconeixements servils, pagaments de redempcions) que permetien resseguir amb detall la progressiva delimitació

jurídica de l'estatus dels remences, i situaven el moment decisiu dels orígens de la remença a l'entorn de 1200. A més, en els seus treballs va destacar les innovacions jurídiques, i el pes de la redescoberta del dret romà en els canvis socials. Això inclou des de la introducció de nous formularis fins a reflexions dels juristes sobre la legalitat dels drets sobre les persones. Un aspecte, el de la influència del dret romà, ben estudiat per Emmanuele Conte en el llibre *Servi medievali* (1996). Durant la dècada de 1990 el debat historiogràfic, a vegades una mica reiteratiu, sobre si hi hagué una crisi social brusca (mutació feudal) el segle XI o bé un procés més gradual de canvi social, va permetre l'ús de l'asseriment de la pagesia catalana com a argument a favor de la darrera tesi per part de Paul Freedman i Gaspar Feliu, enfront del posicionament més favorable a la primera d'estudiosos com Thomas Bisson i Josep Maria Salrach.

Un excel·lent complement de les recerques de Paul Freedman és la tesi de Pere

Benito, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, publicada l'any 2003. En ella es mostra com la servitud va permetre als senyors de la terra quedar-se amb una parcel·la de jurisdicció sobre els seus pagesos, en especial tot allò referent a la detenció de la tinença, entre mitjan segle XII i mitjan segle XIII, a més de proposar una relectura de la famosa constitució *Ibidem*, la del *ius maletractandi* del 1202. En una cronologia que inclou també les llistes de queixes de les comunitats pageses que estudiaren tant Bisson com Salrach. Pere Benito aporta proves de l'ús sistemàtic que fan alguns senyors dels seus

Una de les publicacions que Jaume Vicens Vives va dedicar a l'estudi dels remences.



1

2

5

8

11

12

14

16

temes-1)

drets jurisdiccionals i d'una ofensiva judicial a partir del 1225 que consagra l'adscripció definitiva del pagès a la gleba. En una de les darreres tesis doctorals consagrades a la pagesia de remença, Rosa Lluch Bramon (*Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona: 2005) va poder documentar amb una precisió excepcional els cobraments dels mals usos en el marc d'una comptabilitat senyorial dels segles XIV-XV, és a dir, poc abans de l'esclat del conflicte remença. Rosa Lluch ha demostrat que la remença, lluny de lligar els pagesos als masos, es convertí en una font d'ingressos per als senyors, alhora que es matisa el tòpic segons el qual hi hagué un augment espectacular dels diners cobrats pels mals usos després de 1348 que justificaria l'alçament pagès. Aquestes dues tesis són un bon exemple del que realment ha canviat des de Vicens en la comprensió dels remences. Els medievalistes dels darrers decennis s'han esforçat per fer una història social de la pagesia catalana a partir d'unes fonts extraordinàriament riques, que Vicens no va arribar a consultar. Ens referim a la documentació senyorial, procedent d'institucions eclesiàstiques o famílies nobiliàries, i la notarial, que es conserva en quantitats sorprenents per a la baixa edat mitjana. Amb monografies locals o estudis de dominis s'ha pogut avançar molt en el coneixement dels nivells de vida dels remences de la baixa edat mitjana, i de quina manera els afectava el seu estatus jurídic. Són molt nombrosos els treballs que han partit del buidatge d'un capbreu o un inventari senyorial per donar nom i ubicar en l'espai els masos on vivien els remences. Aquesta perspectiva es troba per exemple en els treballs de Mercè Aventín, especialment en el llibre *La societat rural a Catalunya en temps feudals: Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, de 1996. Aquest millor coneixement dels remences, a partir de les fonts que il·lustren la seva activitat econòmica i social, ha fet possible analitzar des d'una nova òptica les intervencions de la monarquia que es concretaren en unes conegudes constitucions de corts, tal com descriu Víctor Farías en el seu article «Entre ofensiva monàrquica i resistència senyorial: sobre els orígens de la servitud dels homes de mas a la Catalunya dels segles XII-XIV», publicat a *Recerques*, 45-46 (2003). Finalment, l'edició de fonts abasta fins i tot la temàtica més directament relacionada amb el conflicte estudiat per Vicens. El millor exemple és, sens dubte, l'edició de les primeres reunions dels remences en el «sindicat» del 1448, a càrrec de M. Mercè Homs (Girona: 2005).

També s'han fet progressos en l'àmbit de la ideologia que podia justificar l'asserviment, sobretot a càrrec de Paul Freedman, que utilitza l'exemple dels remences en el seu

volum *Images of the Medieval Peasant* (Stanford: 1999). Però aquest és un dels camps més descuidats per la recerca i on les possibilitats d'estudi són encara prou àmplies, sobretot si es té en compte el recent interès pels esclaus medievals a Catalunya.

Tots aquests estudis i d'altres han fet avançar considerablement el nostre coneixement de la servitud pagesa a Catalunya, i en molts sentits han deixat obsoletes les pàgines escrites per Vicens i els seus contemporanis, però en recullen l'esperit de superació i rigor científic. Més que mai entronquen la producció historiogràfica catalana amb les recerques que paral·lelament es duen a terme en altres regions de l'Occident europeu. Avui coneixem molt millor que no pas fa cinquanta anys la multitud de formes que pren la servitud pagesa durant l'edat mitjana arreu d'Europa. En els darrers anys hi ha hagut diversos col·loquis que s'han centrat en aquesta qüestió i que permeten relativitzar l'excepcionalitat del cas català. En són un bon exemple els dos que coordinaren Monique Bourin i Paul Freedman: *Forms of Servitude in Northern and Central Europe. Decline, Resistance, and Expansion* (Brepols: 2005) i «La servitude dans les pays de la Méditerranée occidentale chrétienne», publicat a *Mélanges de l'École Française de Rome*, 112-2 (2000), als quals s'afegeixen, entre altres, la setmana d'estudis medievals d'Estella del 2001, «Señores, siervos, vasallos en la alta edad media», i el que recentment ha editat Nicolas Carrier, *Nouveaux servages et société en Europe (XIII^e-XX^e siècle)* (Rennes: 2011), on es donen a conèixer les darreres aportacions d'especialistes en aquest tema d'Anglaterra, Itàlia o França. És, doncs, una excel·lent oportunitat per situar millor els remences en el context de la història de la pagesia europea medieval que Jaume Vicens Vives no hauria deixat passar de llarg. ■

ROSA LLUCH BRAMON. Universitat de Barcelona

ELS REMENCES ALS SEGLES XIV I XV: NOVES PERSPECTIVES

En els darrers anys el nostre coneixement sobre la història dels remences ha avançat molt. Des que a mitjan segle passat, Vicens Vives va publicar els seus treballs sobre el tema —que segueixen sent de consulta obligada— s'han anat plantejant noves preguntes, noves perspectives, noves documentacions, noves maneres de mirar, i també s'han aportat noves respostes. Amb tot, i malgrat el que hem avançat tots plegats, tenim encara punts foscos o no acabats d'aclarir que cal que intentem resoldre. Sens dubte, en molts d'ells ens és necessària la participació d'historiadors dedicats a diferents períodes i també a diferents territoris de Catalunya, atès que fins ara hem treballat fonamentalment la regió de Girona.

Partint de la molta i variada feina feta fins ara sobre els remences baixmedievals, esbossaré tot seguit quines són, al meu entendre, les recerques que caldria emprendre o continuar i ampliar. No cal dir que hi ha diverses possibilitats d'estudi i molt camp (mai més ben utilitzat) per córrer, però

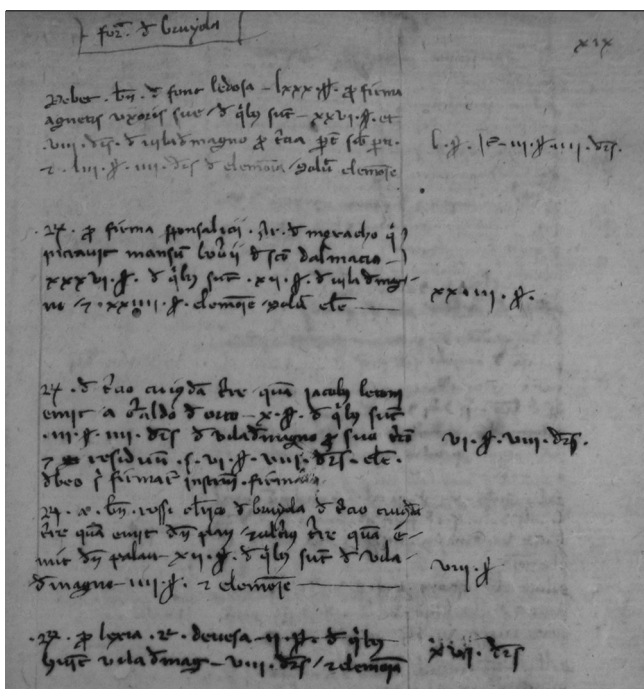
hi ha qüestions més prioritàries, actualment, per avançar convenientment en la investigació. Sobretot si tenim present que s'han anat desmentint hipòtesis amb les quals es treballava feia molt anys.

Per exemple, algunes recerques recents han mostrat clarament com als segles XIV i XV hi havia remences, en teoria pagesos servils, que no vivien en cap mas ni en cap comunitat rural o dedicada majoritàriament al treball de la terra. Tot apunta que això no és una eventualitat gens estranya. Aquesta és una de les vies per seguir: els remences en nuclis urbans. Podríem arribar a quantificar-los? Podríem saber a què es dedicaven i si vivien millor, pitjor o igual que els seus veïns lliures? Podríem arribar a conjecturar per què, tot i estar ben instal·lats, no volien ser lliures? O potser és que no podien? Jo havia apuntat que els interessava ser remences per tal de poder reclamar el mas d'origen en cas de manca d'hereus per la línia directa. Però, ara com ara, em sembla una explicació massa simple i massa senzilla. En el fons, aquesta explicació parteix del supòsit que és millor ser remença i tenir un mas que no tenir-lo. Però llavors, com podem seguir mantenint que la conquesta i, més concretament, el poblament de la Catalunya Nova i també d'altres territoris conquerits pels monarques, es va fer bàsicament gràcies a pagesos que fugien de la Catalunya Vella, gràcies a persones que buscaven millors condicions i millors senyories on viure?

Per tot plegat, convé estudiar els remences urbans, de ciutats grans, mitjanes i petites. Caldria saber si la servitud els impedia el desenvolupament professional, econòmic o social, i també arribar a establir comparacions amb els nivells de vida i d'implicació (si és que n'hi havia) en la vida i en els conflictes de les ciutats. I l'altra gran pregunta: els remences instal·lats en nuclis urbans, van prendre part en l'alçament del camp? O van actuar com si no anés amb ells? Van redimir els mals usos després de la sentència arbitral de Guadalupe?

Naturalment, estudiar els remences urbans no és una tasca senzilla perquè normalment no solien fer constar aquesta condició servil en la documentació que generaven si no era estrictament necessari. Potser una bona manera de començar la recerca seria estudiant les demandes de cartes de ciutadania a la ciutat de Barcelona, on una de les preguntes que es feien era, precisament, si la persona sol·licitant era de

Cobraments derivats de la servitud (AHG, Hospici, núm. 3 [1334-1335]).



1

2

5

8

11

12

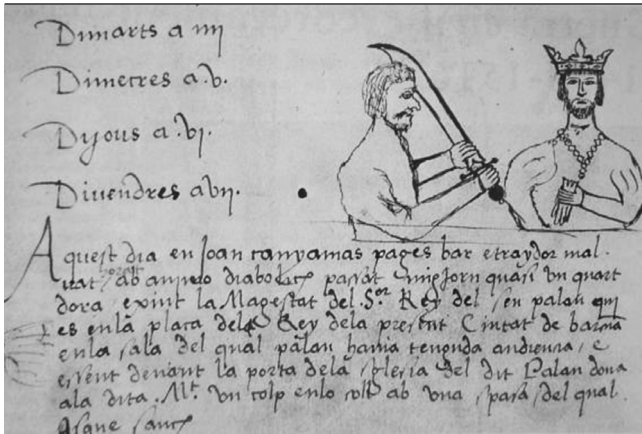
14

16

temes-2)

remença o lliure. Lògicament, també s'haurien de mirar els registres notariais, tot i que amb una bona dosi de paciència. Per altra banda, caldria dedicar encara més atenció a la diferenciació econòmica entre els remences. Pel que sabem fins

Joan de Canyamars agredint al rei Ferran (Manual de Novells Ardits).



ara, els diferents nivells de riquesa i de potencial econòmic entre els pagesos, tant servils com lliures, augmenten a mesura que passen els anys, com a mínim i amb claredat al llarg del segle XIV. Els capbreus del final del segle XIV i del segle XV mostren que hi ha hagut variacions importants en la propietat del domini útil de molts masos i de moltes terres. Alguns masos van aconseguir tenir tantes o més peces de terra de dominis diferents que del seu propi mas i persona, amb tot el que això implica. Crec que potser aquest fet és el que explica que després de la sentència arbitral de Guadalupe es tornés a exigir el dret de deseixida de mas de les terres que eren d'altres dominis directes i que sembla que no s'exigia arreu al segle XV. Caldria comprovar aquesta hipòtesi amb més recerques i esbrinar si l'estratègia d'aconseguir propietats de senyors que no eren els titulars del cup principal, era comuna o excepcional.

Així doncs, fóra bo que s'estudiés amb minuciositat els canvis en la propietat i els pagaments dels masos en aquests segles XIV i XV i es planteessin noves explicacions per als anomenats masos ròncecs. La confrontació de capbreus d'una mateixa senyoria, o de diverses senyories del mateix període, ha permès a L. To, o a mi mateixa, precisar amb més exactitud la millora o empitjorament dels masos remences, que s'aprecia clarament en els dots que reben els fills en casar-se. Tanmateix, caldria avançar per aquesta via i complementar la informació amb els registres notariais, que ens

oferiran la visió global i no només la que tenia a veure amb la senyoria feudal.

Tot plegat, a més, ens haurà de permetre acostar-nos al que va succeir amb les famílies o masos remences que van desaparèixer dels capbreus posteriors. Una altra pregunta clau i fonamental per entendre tot el procés és: on van anar a parar aquells remences que van perdre masos i terres? I en quines condicions ho van fer? Vull dir, si van perdre bous i esqueletes, de ben segur que això també va contribuir a augmentar el malestar al camp i no només a causa de les exigències de les senyories feudals sinó que hi havien pres part, més o menys directament i voluntària, altres pagesos remences. Cosa que demostra, per si encara calgués, que els pagesos són, amb ple dret, part indispensable de la societat feudal i, amb major o menor presència i intensitat, participen i influeixen (tant com poden o els deixen) en els canvis que es produeixen en el sistema polític, econòmic i social.

Passo molt ràpidament per una altra de les qüestions com és la de centrar l'atenció en alguns estudis de cas: estudiar masos concrets des de tots els punts de vista possibles i durant el màxim període possible. La informació que contenen els pergamins encara conservats en alguns masos que havien estat remences, s'hauria de contrastar amb la generada per les senyories a què pertanyien i amb els registres notariais, per exemple. Amb recerques d'aquesta mena podríem arribar a confirmar si malgrat la servitud –o, potser, gràcies a ella– els masos tiraven endavant i entraven en el joc de les adquisicions de més terres, així com també quins mecanismes utilitzaven per fer-ho.

Una de les tasques pendents més importants té a veure amb el teòric final del conflicte remença. Em refereixo a la sentència arbitral de Guadalupe. La versió de la sentència amb què treballem tots plegats és la que va publicar Vicens fa més de cinquanta anys. Sens dubte, caldria contrastar les diverses versions que van circular per Catalunya i publicar-ne una edició crítica, convenientment anotada i contextualitzada. Fa anys que P. Gifre i jo mateixa parlem de fer-ho i potser en seria hora... I ja posats, s'hi hauria d'afegir el projecte de concòrdia de l'any 1462, pactat entre una part dels senyors i una part dels remences abans del primer alçament armat i que, segons J. Fernández Trabal, era més favorable als remences que no pas la posterior sentència de Guadalupe.

I pel que fa al que caracteritzava als remences, és a dir, als mals usos, si bé és cert que actualment no podem atorgar a la demanda de la seva supressió la importància que Vicens o Freedman li havien donat, no podem obviar que els remences van centrar en aquesta supressió bona part de les seves

demandes. D'una manera especial, caldria que algun historiador dedicat als segles posteriors a Guadalupe aportés nova llum sobre les raons que van fer que molts antics remences seguissin pagant anualment per l'anul·lació de mals usos i que no ho fessin de cop. I caldria estudiar amb deteniment si els remences d'arreu de Catalunya pagaven tots els mals usos; i això inclou també els que vivien a les ciutats.

Els focs remences el 1486. Mapa elaborat a partir de J. VICENS VIVES, *El gran sindicato remensa, 1488-1508*; extret de Rosa Congost, Gabriel Jover i Giuliana Biagioli (eds), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània*, Girona: Universitat de Girona/ Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, p. 23.



Tal com van afirmar P. Bonnassie i L. To, aquest sistema havia estat ideat per retenir els pagesos a la terra. Amb el pas dels segles, les coses havien canviat, i si bé els mals usos seguien sent un senyal inequívoc de la servitud, eren també un senyal inequívoc de lligam amb una propietat concreta. Podem pensar que, en el nou ordre instaurat després de Guadalupe, el reconeixement anual del pagament dels mals usos havia de constituir un senyal inequívoc de drets de propietat sobre la terra.

Sens dubte, caldria tornar a plantejar el paper que va fer en tot el procés i en el conflicte la monarquia, com també la Diputació del General. A vegades, sembla que mirem la qües-

tió remença des de perspectives ben diferents i caldria que les veiéssim dins de la mateixa òrbita. Per això resulta necessari tornar a estudiar les violències, la guerra i la participació no només dels remences pagesos sinó dels pagesos no remences i, potser, dels remences no pagesos. Com a mínim, hauríem de posar-nos d'acord en si es va tractar d'una guerra o de dues! En qualsevol cas, el conflicte es perfila cada vegada més com una qüestió tant de remences com d'altres pagesos. I acabo amb una sèrie de preguntes a les quals tots plegats hauríem de poder acabar donant resposta.

Per què es van alçar en armes els remences? Per aconseguir l'abolició dels mals usos i obtenir la llibertat personal com tan repetidament i davant tants interlocutors van dir? Van ser utilitzats com a peons pels monarques en la lluita contra els senyors feudals i viceversa? Volien abolir el sistema feudal? De veritat interessava a algú la supressió del sistema feudal? És evident que a la monarquia no; als senyors, tant laics com eclesiàstics, menys encara; però tampoc als remences més benestants, aquells que havien pogut eixamplar llurs explotacions aprofitant la mala conjuntura dels segles XIV i XV. Aspiraven els remences a veure consolidat el domini útil de les propietats que s'havia anat reforçant per sobre del domini directe, tot i els senyors feudals? Això no vol dir que els pagesos s'apropiessin de tinences sense el coneixement i l'autorització dels senyors, sinó que volien assegurar-se que, si els senyors tornaven a tenir prou força, no intentarien ampliar llurs drets i beneficis i retornar a la situació anterior en la qual, entre altres coses, cada família tenia un sol mas. Van actuar per acomodar-se millor dins del sistema i augmentar els seus guanys i la seva participació en el repartiment de riquesa? Per aconseguir un espai, millor i més valorat, en una societat que tractava els pagesos només com a subministradors de rendes i matèries primeres? Per aconseguir representativitat i entitat política, com apunta P. Ortí? Per consolidar la seva posició econòmica i distingir-se clarament d'aquells pagesos (remences o no) amb una posició socioeconòmica inferior? Per un cúmul de causes? Finalment, haurem de respondre a l'altra gran qüestió: va haver-hi vencedors i vençuts en el conflicte remença? I si és així, quins van ser? ■

1

2

5

8

11

12

14

16

temes-3

PERE GIFRE RIBAS. Centre de Recerca d'Història Rural. Universitat de Girona

L'OMBRA ALLARGADA DE LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

La sentència arbitral de Guadalupe (1486) és molt present en les relacions socials entre els titulars del domini útil i del domini directe en l'època moderna. No hi fa res que les guerres pageses només haguessin tingut lloc a l'est del Llobregat, ni que hi haguessin lluitat pagesos amb condicions jurídiques diverses i no tan sols pagesos de remença. La sentència afecta la totalitat del territori català i la totalitat de la pagesia. De manera directa en una banda, servint de jurisprudència a l'altra. I no sols els afecta d'immediat per posar fi al llarg conflicte pagès, sinó que la seva projecció, com una ombra allargada, es manté ben viva fins al punt de condicionar directament les relacions socials entorn de la terra durant els segles XVI, XVII i XVIII. Encara que pugui semblar una obvietat, la sentència arbitral és el resultat del compromís, a què van arribar les parts en conflicte, de deixar en mans del rei, com a «àrbitre arbitrador e amigable compositor», la capacitat de posar fi a les diferències; per tant, va ser designat per «fer justícia». De solucions de compromís ja se n'havien proposat abans, des

de 1462 com a mínim, però no deixaven de ser propostes d'avinença, de concòrdia, que certament es van tenir en compte en els estudis previs al text de Guadalupe, però la situació de 1486 era molt diferent de la de 1462. Dues guerres pel mig no podien portar al mateix resultat, ni tampoc l'actitud del monarca esdevingut jutge podia ser la mateixa en una societat feudal que venia de veure qüestionades les seves arrels. La sentència emesa pel rei i acceptada per les parts –si es vol per força, ja que no hi havia possibilitat de recurs– es va convertir en el marc legal de referència de les relacions entre pagesos i senyors en època moderna.

No interessa ara entrar en la interpretació de la sentència, sinó quina va ser la seva projecció. Amb tot, una breu repassada l'hem de fer. La historiografia catalana es troba dividida en la interpretació d'aquest text legal. En general, una part de la historiografia segueix la visió de Jaume Vicens que considera la sentència una victòria per a la pagesia, en la mesura que va permetre la llibertat de la pagesia de remença, va fer possible la prosperitat del domini útil i, en conseqüència, va iniciar una etapa de prosperitat al camp català. Amb aquesta interpretació, amb matisos, hi estarien d'acord historiadors com P. Freedman o G. Feliu. Un altre sector té molt en compte les matisacions de la victòria pagesa que fa E. Serra, qui considera que difícilment se'n pot dir victòria quan la sentència va acabar per redefinir i posar les bases per a la recomposició del règim emfitèutic feudal a Catalunya. N. Sales comparteix la tesi d'E. Serra i en algun moment arriba a anar més enllà i preguntar-se si no s'ha fet un gra massa de la sentència arbitral de Guadalupe per part dels historiadors que hi han volgut veure un abolicionisme que mai no va tenir. En el fons, N. Sales s'acosta a les posicions de G. Feliu, pel qual la sentència arbitral de Guadalupe no és cap tall decisiu en el feudalisme català, com sí que va ser l'any 1348.¹

A nosaltres ens sembla que la sentència arbitral de Guadalupe és un text clau i una referència definitiva, ja que estableix el marc jurídic de les relacions socials al camp català. Que no és una peça única és un fet inqüestionable. I és evident que va necessitar aclariments posteriors, i més que n'hauria d'haver tingut. Hi ha tota una altra legislació en aquest procés de recomposició de l'estructura jurídica del feudalisme català, sobretot la legislació en cort gene-

Sentència arbitral de Guadalupe. Foto: Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona-ECSA-Gabriel Serra



ral i també la doctrina dels doctors que, en no convocar-se corts des de 1599, esdevé dret supletori. Seria interessant analitzar aquesta doctrina emesa pels doctors durant els segles XVI i XVII i fer un senzill exercici: analitzar en quantes decisions, en matèria emfitèutica feudal, no apareix com a referència la sentència arbitral de Guadalupe. Una lectura superficial demostra que per aquests textos, i per altres textos petits que no van ser mai publicats, per a ús de senyors directes i també senyors útils, i encara en ple segle XVIII, la sentència arbitral de Guadalupe és sovint referenciada com a autoritat en moltes de les matèries objecte de discussió.

De la sentència en va quedar al marge, perquè així ho havia demanat el braç militar, la jurisdicció. El mer i mixt imperi no és recollit en la sentència (en el capítol 16 es diu taxativament: «no toc ne comprega a cosa alguna que sie o davall de la jurisdicció»). Res no l'alterarà. En canvi, les mesures decretades en la sentència afecten, sobretot, les relacions emfitèutiques feudals, les rendes derivades de la terra («drets reals», en diu el capítol 15). El feudalisme tardà és el resultat d'una barreja inextricable de drets: uns tenen origen en el dret feudal, uns altres en les relacions emfitèutiques. Ja el segle XV, i potser abans, determinar l'origen dels drets es fa poc més que impossible: les obligacions pageses d'efectuar treballs a les coromines senyoriales, o les obres als castells, i els pagaments de drets de mòlta i lloçols conviuen amb delmes, tasques i censos, alguns convertits en diner, d'altres en pagaments fixos. Aquest *complexum feudale* que pesa damunt la pagesia havia estat ratificat en la sentència de Guadalupe. I havia estat ratificat perquè havia estat qüestionat en la seva totalitat, i probablement no tan sols pel darrer aixecament pagès de Pere Joan Sala.² Ens cal, com han demanat diferents autors, tornar, després de Jaume Vicens Vives, la reflexió i l'estudi a la societat pagesa.³ Són els pagesos els que es van revoltar, i són els pagesos els que van ser durament reprimits (no oblidem que la darrera part de la sentència es dedica a punir-los directament); uns pagesos que, pel que anem sabent,⁴ no eren tots remences. I, entre els remences, no tots formaven part del sector partidari de la moderació i del compromís. En el que sí que està d'acord la recerca actual és en el fet que els remences que es revoltaven estaven molt lluny del pauperisme que una certa historiografia dels anys vuitanta havia pintat.⁵ Per ser remença, per ser home propi, soliu i afocat d'un senyor, s'havia de ser senyor útil de mas. De masos n'hi ha de dimensions i amb qualitats de terres molt diverses, però senyors de mas sí que ho havien de ser. Si és que no ho eren de

diversos masos, en tenir-ne aglevats altres de derruïts o abandonats i que els havien estat establerts.

L'objectiu que mena Ferran II a l'hora de dictar la sentència és « metre ley certa e determinada sobre la paga dels

Portada del llibre escrit per Jaume Vicens Vives *Els Trastàmars* (1956), volum de les «Biografies catalanes»



drets que los [...] pagesos deuen fer d'ací avant» en matèria de pagaments emfitèutics feudals, talment escrivia el 28 d'octubre de 1485,⁶ això és, censos, delmes, tasques i lluïsmes, la base del sistema feudal català ratificat en el capítol 15. Sovint, aquest aspecte ha estat deixat de banda per centrar-se en l'abolició dels mals usos i establir la llibertat dels homes propis de mas. Sabem, pels estudis de cas, que des de, com a mínim, mig segle enrere els homes propis, solius i afocats havien deixat d'estar sotmesos als mals usos.⁷ Si més no, abandonaven els masos sense pagar remences, i els altres mals usos no eren pagats. Voler centrar la sentència en l'abolició de la servitud és deixar de

1

2

5

8

11

12

14

16

temes-3) (pat

veure que l'essencial no era la servitud, sinó el complex emfítetic feudal que havia estat qüestionat. Fixem-nos, per exemple, que molts pagesos amb la condició de senyors útils de masos reconeixeran després de Guadalupe la seva condició d'homes propis, i confessaran estar sotmesos als 3 sous cada 21 d'abril en recordatori dels sis mals usos a què havien estat sotmesos, o que els eren imposats. I aquests pagaments es mantindran encara els segles XVI, XVII i XVIII. Si realment els eren tan oprobiosos, bé que els haurien redimit ara que la sentència els ho permetia. La sentència arbitral de Guadalupe va assegurar que se seguissin pagant, bé i fidelment, censos, delmes, tasques i lluïsmes. Aquest va ser el veritable objectiu i amb aquest resultat els senyors directes i senyors delmadors van veure ratificats els seus drets sobre la pagesia. Era l'arma senyorial per poder reafirmar uns drets que havien estat qüestionats formalment. El dret està del costat dels senyors, com ho estarà la legislació posterior: la persecució del frau en els pagaments de delmes i censos (des de deixar de banda les pràctiques habituals i consuetudinàries, fins amenaçar amb escorcolls els suspectes de frau, o voler imposar fraudulentament la possibilitat senyorial de cobrar

en garba), fins establir els mecanismes perquè el lluïsmes que havia de percebre tot senyor directe en les alienacions dels dominis fos pagat. I, per acabar d'adobar-ho tot, facilitava que els senyors directes poguessin obligar a capbrevar els posseïdors de les tinences sempre que volguessin. De capbreus n'hi havia abans de Guadalupe i n'hi haurà després. El capbreu és el reconeixement de les tinences i les obligacions al senyor directe. La novetat que introdueix és l'arbitrarietat i la discrecionalitat amb què els senyors directes el podran exigir. És clar, però, que el capbreu no sols serà una possibilitat per recuperar drets caiguts en desús i no pagats, sinó també la possibilitat que el senyor útil pogués demostrar quines eren les tinences i les obligacions. El capbreu pot esdevenir una arma defensiva de la pagesia per evitar excessos senyorials. L'ambivalència del capbreu és clara. Dit això, no podem oblidar que el preàmbul del capbreu comença –i serà així fins al segle XIX– fent referència expressa al fet que es redacta perquè el capítol setè de la sentència arbitral de Guadalupe dictada per Ferran II així ho va dictaminar. Encara el segle XIX, en fer els capbreus els pagesos sentien l'ombra de la sentència arbitral de Guadalupe. ■

1. P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Vic: Eumo, 1993; «Dues guerres pageses: remences catalans i camperols alemanys», *Pedralbes*, 14 (1994), p. 39-59. G. FELIU, *La llarga nit feudal. Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València: PUV, 2010. E. SERRA, «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques*, 10 (1980), p. 17-32; «El règim senyorial: recomposició del sistema feudal», *L'Avenç*, 26 (1980), p. 34-41; «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII», en R. GARRABOU (ed.), *Terra, treball i propietat*, Barcelona: Centre de Treball i Documentació/Crítica, 1986, p. 214-226; *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Barcelona: Crítica, 1988. N. SALES, «Guadalupe. Un cop d'ull a uns quants malentesos», en *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Catarroja i Barcelona: Afers, 2002, p. 55-81.

2. En el capítol 15 es diu: «E per quant tenim informació que del any mil quatre-cents vuytanta inclusive fins a la present jornada alguns dels dits pagesos e altres de menys temps ençà han cessat pagar a lurs senyors [...]» i els obliga a pagar els censos no pagats a raó d'un terç anual que s'afegiria a les prestacions fins que els senyors quedessin rescabats dels censos deguts.

3. J. FERNÁNDEZ, «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)», *Afers*, 42/43 (2002), p. 623-624.

4. I com sap l'àrbitre arbitrador: «com tots los pagesos de remença e molts que no són de remença, [...] se són levats» (capítol 20).

5. Vegeu L. TO, «La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica», en M. BARCELÓ *et al.*, *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València: Universitat de València, 2003, p. 441-463. X. MARCÓ, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del segle XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, treball de recerca, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art. Universitat de Girona, 2007; «La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro», *Estudis d'Història Agrària*, 21 (2008), p. 125-149.

6. Carta de Ferran II al comte de Cardona, citada per J. VICENS, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Barcelona: Vicens Bolsillo, 1978, p. 216.

7. R. LLUCH, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona: AHR, CRHR, Documenta Universitària, 2005, p. 113 i capítol 9.

L'exposició *El Món agrari a les terres de parla catalana* al monestir de Santes Creus.



JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Comissari de l'exposició *El món agrari a les terres de parla catalana*

IMATGES DEL MÓN AGRARI

El dia 2 de març es va inaugurar al Palau Robert de Barcelona l'exposició itinerant *El món agrari a les terres de parla catalana*. Fins a l'aparició d'aquest número de *Plecs* haurà visitat les poblacions de Móra la Nova, Vic, Canillo (Santuari de Meritxell), la Seu d'Urgell, el Pont de Suert, Santes Creus, Prada de Conflent (UCE), Elna, Lleida i l'Espluga de Francolí (Museu de la Vida Rural), per acomplir el propòsit inicial de trepitjar tant territori com sigui possible.

El projecte, impulsat per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut Ramon Muntaner i la Fundació del Món Rural, té una altra part complementària: un banc d'imatges consultable a Memòria Digital de Catalunya amb gairebé quatre mil fotografies recollides d'uns 180 fons documentals, arxius públics i privats o col·leccions diverses. Cal valorar la creació d'un patrimoni documental fotogràfic (digital) del món agrari que fa possible posar a l'abast del públic imatges molt diverses en temàtica, en localització geogràfica i en datació. La major part són fotografies d'autors desconeguts o anònims. El valor del conjunt rau precisament en això, en la seva heterogeneïtat, la qual ens permet copsar molt més profundament la realitat del món agrari al llarg de

més d'un segle. En la majoria de casos no va ser el *fotògraf* el que un dia determinat va decidir fer les fotografies, sinó que va ser la circumstància del moment que determinà que algú —generalment del lloc concret— agafés la màquina per congelar un moment precís de l'activitat familiar agrària, de la propietat individual o cooperativa, dels espais de vida i de treball, dels moments significats del curs de les collites o de fets remarcables que poden succeir al llarg de la vida en un lloc, una família o un col·lectiu agrari concret. Les fotografies, en la majoria dels casos, s'han obtingut com una mirada interna, que ha valorat en cada moment allò que era important convertir en imatge fixa.

El patrimoni fotogràfic no és només aquell que procedeix de fotògrafs reconeguts, per molt ressò mediàtic que produeixin donacions o vendes, amb polèmica o no. Hi ha tot un patrimoni fotogràfic dispers, amb un risc constant d'anar-se perdent a mesura que desapareixen les persones i les generacions. Un patrimoni que sense tant d'enrenou —ni despesa— intenten recollir, preservar, documentar i difondre molts arxius públics i privats locals i comarcals, i també molts centres d'estudis, convençuts que amb la fotografia, com amb la història, des del món local es pot construir o completar una visió molt més rica de les generacions i la societat que ens han precedit.

<http://mdc.cbuc.cat/cdm4/browse.php?CISOROOT=/monagrari>

1

2

5

8

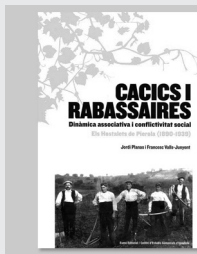
11

12

14

16

ressenyες

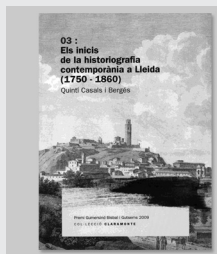


**J. PLANAS; F. VALLS-
JUNYENT**
Cacics i rabassaires.
Dinàmica associativa i
conflictivitat social.
Els Hostalets de Pierola
[1890-1939]

Vic: Eumo Editorial; Centre
d'Estudis Comarcals
d'Igualada, 2011. 212 p., 25 €

Llibre totalment recomanable, ajustat al títol i als subtítols que s'hi afegeixen. En portada apareixen els grans eixos que esdevingueren antagònics al final del segle XIX i en els primers quaranta anys del XX. Aquestes dècades es van caracteritzar per l'afermament d'una consciència de classe per part dels rabassaires, pagesos de persistent mala subsistència econòmica, i per l'embraviment de cacics escanyapagesos; les actuacions individuals es van traspasar al grup, i la situació va derivar en una seqüència de conflicte social. Així, els autors, sobre una adequada base documental i bibliogràfica, relliguen les percepcions de la història social i l'economia, bàsiques per entendre les epopeies d'aquells pagesos, escarrassats de feina, àvids de treballar per un malviure primer resignat i després combatiu. El xoc de posicions entre pagesos i amos, congriades des d'abusos –i malentesos, i recels–, il·lustra el sentit de l'estudi i presenta un conflicte que derivà a través d'associacions agràries o de base sindical. El gruix del problema rauria en la contraposició d'interessos no resolts, en el sorgiment de societats rebeques a qualsevol possible concessió econòmica a persones que eren carn de canó d'anys i anys, d'acord amb concepcions de propietaris sovint més atents als interessos del capital que als del treball. El llibre explica això i ho destria des de la vessant local, de manera interpretativa, i no pas en un indret allunyat de la problemàtica, ans al contrari, al cor del moviment rabassaire: els Hostalets de Pierola. Estructurat en sis grans eixos (la fil·loxera, la política caciquista, l'associacionisme, la cooperació d'esquerres i la reacció de les dretes, el desenllaç durant la República i la guerra), s'hi visualitza el gran potencial de la història local per abordar la comprensió real d'un fenomen complex que marcaria l'esdevenidor.

ANTONI GAVALDÀ
Universitat Rovira i Virgili



Q. CASAL I BERGÉS
Els inicis de la
historiografia
contemporània a
Lleida (1750-1860)

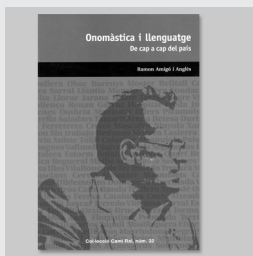
Ajuntament de la Pobla de
Claramunt, 2010. 139 p., 17,68 €

La transició entre tardofeudalisme i liberalisme significa la crisi progressiva de l'escolàstica davant la ciència positiva i l'origen de les ciències socials. En aquest context, Quintí Casals, historiador que ha aprofundit en els orígens de la construcció de l'estat liberal, ofereix una recerca innovadora sobre el sorgiment de la concepció de la historicitat entre la Il·lustració i el Romanticisme a la Terra Ferma. No és un període fàcil d'estudiar, car el solapament de metodologies –entre l'obscurantisme del barroc i l'emergència del racionalisme– qüestiona qualsevol anàlisi interpretativa reduccionista que, d'altra banda, podria dur a l'eclecticisme.

Aquest no és el cas de l'assaig que comentem, perquè s'hi estableix una visió comparativa entre la historiografia espanyola i catalana (el microcosmos intel·lectual de l'escola cerverina) pròpia de la conjuntura de dues il·lustracions. I, cosa més rellevant, s'hi defineix el marc ideològic que vincula l'empirisme documental (erudició), l'establiment d'un quadre històric local i la seva relació amb la conjuntura de la primera meitat del vuit-cents –entre Pròsper de Bofarull i Pau Piferrer– que es planteja una primera racionalitat explicativa davant la realitat social.

Aquest context és sistematitzat per Casals en el cas de les concepcions històriques sobre la ciutat de Lleida; però alhora pot ser un model per extrapolar a casos de dinàmica política i social semblants d'arreu del Principat. Al capdavant, doncs, el que ofereixen aquests *Inicis de la historiografia* és la condensació del naixement del món contemporani, palesat en el treball de camp (els viatges de reconeixement del territori) i la publicació de diccionaris i memòries amb afany d'informació quantitativa acumulativa. Aquesta contemporaneïtat anuncia els orígens de la Renaixença historiogràfica i liberal empeltada amb el federalisme, i resta exemplificada en les tres biografies d'historiadors lleidatans que clouen la recerca: l'erudit Marià Olives, el romàntic Dídac-Joaquim Ballester i el republicà Miquel Ferrer Garcés.

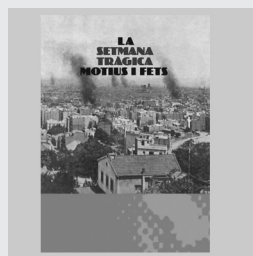
XAVIER FERRÉ
Universitat Rovira i Virgili



R. AMIGÓ ANGLÈS

Onomàstica i llenguatge

Barcelona: Rafael Dalmau Editor. Col·lecció Camí Ral, núm. 32., 22 €



M. C. JIMÉNEZ; N. SAUCH (dirs.)

La Setmana Tràgica. Motius i fets

Barcelona: Institut Ramon Muntaner; Aj. de Barcelona; Centre d'Estudis Ignasi Iglésias; Centre d'Estudis Montjuïc; CER-HISEC; Taller d'Història de Gràcia; Taller d'Història del Clot-Camp de l'Arpa, 2010. 175 p., 18 €

Onomàstica i llenguatge, la darrera contribució en matèria d'onomàstica de Ramon Amigó i Anglès (Reus, 1925), és una publicació formada per quaranta-set textos escrits per aquest estudiós entre el 1994 i el 2010. Resten aplegats en tres grans capítols, dels quals el primer és el més nombrós: «Onomàstica», «Una lliçó d'onomàstica» i «Llenguatge». Tots els escrits són el resultat de la participació de l'autor en cursos, com el d'introducció a la toponímia («Sobre onomàstica a la Societat Catalana de Geografia») que va tenir lloc el 19 d'abril de 1994 en aquesta societat; d'intervencions en taules rodones («Notes elementals per a principiants», Fundació Reddis de Reus, 28 de juliol de 2009); de notes crítiques com la dedicada al topònim *Masboquera*, que sembla venir d'un antropònim (*Mas de en Boquera*, tal com apareix en un paper de 1668) i no del barranc dit *Boquers* com proposa Coromines al seu *Onomasticon Cataloniae*; d'homenatges («Forasterismes aparents a l'onomàstica de La Mussara», text encara inèdit dedicat al seu amic Albert Manent); de pròlegs a llibres com l'escrit per a *Els renoms de les Borges Blanques des del segle XVII fins als nostres dies* (2006); d'articles en revistes de divulgació («El Lloar, d'on deu venir, realment?»), butlletí *Les Quatre Estacions* del Museu del Bast de Llaberia, (2007), i d'articles en revistes especialitzades («La toponímia de la Costa de Lluçmajor», en *Llengua & Literatura*, 1997), a més d'alguns textos inèdits com el de «Secares» (p. 243-245). Però de tots els materials presentats per Amigó en la publicació ressenyada, cal que destaquem, pel seu enorme interès metodològic, «La revisió del mecanoscrit inicial del recull de noms de Vilallonga de Ter, pel Dr. Joan Coromines» (p. 165-198). En aquest text apareixen totes les observacions que Coromines va fer a Amigó sobre aquest recull de noms, les quals tenen a veure, entre altres moltes qüestions, amb l'escriptura dels noms (*Coma d'Ainer* en lloc del proposat *Comadiner*) o amb la pronúncia d'aquests (*tunèt xec* o *tunatxèc*). En definitiva, Amigó ens mostra tota la seva saviesa en aquesta publicació heterogènia, amb una prosa senzilla, fluida i ben aclaridora.

MOISÉS SELFA SASTRE
Universitat de Lleida

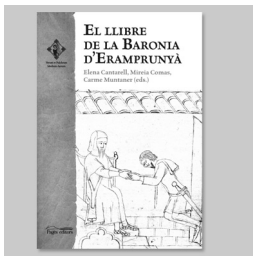
El llibre sorgeix del projecte «La Setmana Tràgica als barris de Barcelona», fruit de la col·laboració de diversos centres d'estudis, que entre altres activitats ha permès preparar una exposició i un cicle de conferències, materials que es posen a disposició dels lectors en aquesta publicació.

Tal com segurament era inevitable, els textos són desiguals tant formalment com en ambició interpretativa. Alguns dels treballs presenten balanços dels fets i de la seva naturalesa, com la conferència d'Isidre Molas (amb una explicació general del context de l'època i dels esdeveniments de la Setmana Tràgica), la de Teresa Abelló (ahora comissària de l'exposició, qui fonamenta amb més profunditat certes valoracions), la de Josep Pich (ben completa, amb explicacions precises) i la de Pere Gabriel (amb propostes lúcides a partir de l'estudi de les reaccions anarquistes i sindicalistes, i de la importància de la vella estratègia de «revolució republicana»). Altres conferències, en canvi, centren l'interès en aspectes més concrets, com el paper de l'Església i la seva relació amb l'Estat (Joan Bada), el poder militar (Gabriel Cardona) i la figura de Ferrer i Guàrdia (enaltida per Vicent Molina). Solament tres presenten contribucions des de barris de Barcelona, i són una prova de com es comprenen millor alguns esdeveniments si reduïm el nivell d'observació: sobre el Poble Sec i els seus voltants (Júlia Costa), Gràcia (Joan Àngel Frigola, qui remarca la diferència entre els que lluitaven a les barricades i els que cremaven convents) i Sant Andreu de Palomar (Jordi Rabassa i Xavier de la Cruz). Les últimes pàgines del llibre es dediquen a reproduir una part de l'exposició, que fa el paper de resum final.

Comptat i debatut, es tracta d'una publicació important per tal de posar-se al dia sobre uns fets que ens continuen desconcertant per la seva aparença (enganyosa?) de simple revolta violenta descontrolada.

JOSEP MARIA PONS I ALTÉS
Universitat Rovira i Virgili

DE trianovetats)

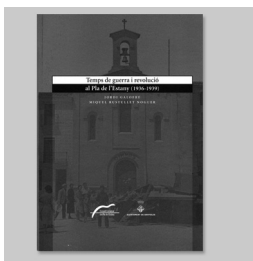


E. CANTARELL; M. COMAS; C. MUNTANER (eds.)

El llibre de la baronia d'Eramprunyà

Lleida: Pagès editors, 2011. 447 p., 25 €

Aquesta publicació ens ofereix la transcripció completa del llibre de la baronia d'Eramprunyà, manuscrit inèdit fins ara i de gran importància per conèixer la història d'aquesta senyoria, que abastava des del Baix Llobregat fins al Garraf. El llibre de la baronia d'Eramprunyà s'inicia amb el testament de Pere Marc el Prohom, genearca de la dinastia dels Marc, l'any 1338, i arriba fins al segle XV. S'hi recull tota la documentació referent a la gestió de la baronia, com ara capbreus, requeriments, èpoques, sentències arbitrals o costums, cosa que el converteix en una font documental de primer ordre.

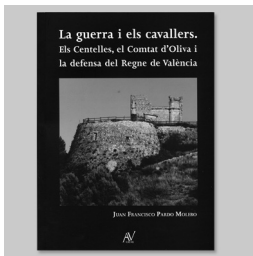


J. GALOFRÉ; M. RUSTULLET NOGUER

Temps de guerra i revolució al Pla de l'Estany (1936-1939)

Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany; Ajuntament de Banyoles, 2011. 219 p., 15 €

Aquesta publicació fa un recorregut cronològic de la Guerra Civil espanyola al Pla de l'Estany, i en especial a la seva capital, Banyoles. Començant per l'esclat de la guerra i l'organització dels comitès antifeixistes a cada localitat, es repassen aspectes d'aquest conflicte com ara la persecució religiosa i dels polítics de dretes; la constitució dels nous ajuntaments; les construccions bèl·liques de la comarca, com el camp d'aviació o els refugis; la vida quotidiana dels habitants durant el conflicte, i, finalment, l'ocupació de la comarca per les tropes franquistes.

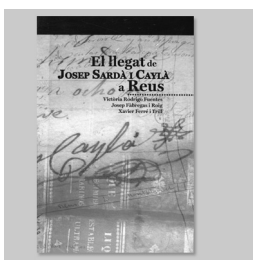


J. F. PARDO MORENO

Els Centelles, el Comtat d'Oliva i la defensa del Regne de València

Gandia: CEIC Alfons el Vell; Associació Cultural Centelles i Riusech, 2011. 177 p., 12 €

Les diferents conteses que es produïren al Regne de València durant el segle xvi convertiren el comtat d'Oliva, amb la família Centelles al capdavant, en un dels bastions defensius del territori. Aquesta monografia analitza el paper del comtat en conflictes com ara la Guerra de Germanies, la segona guerra civil i també els atacs dels corsaris barbarescos a la costa valenciana, amb accions com l'emmurallament de la ciutat, la construcció del castell de Santa Anna i l'organització d'una guàrdia de la costa i de diversos contingents d'infanteria i de milícia, fins que passà a mans de la família Borja.

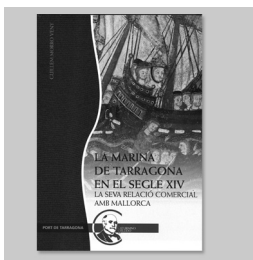


V. RODRIGO FUENTES; J. FÀBREGAS I ROIG; X. FERRÉ I TRILL

El llegat de Josep Sardà i Caylà a Reus

Reus: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Reus; Biblioteca Central Xavier Amorós, 2011. 119 p., 12,48€

L'advocat reusenc Josep Sardà i Caylà fou una notable figura política a la capital del Baix Camp durant la primera meitat del segle XIX. Germà d'un dels alcaldes reusencs més reeixits, destacà com a impulsor del nou cementiri, la creació del qual es documenta en aquesta publicació. A més d'aquesta anàlisi documental referida al cementiri, al llibre s'ofereix un apunt biogràfic dels germans Sardà i Caylà, fent especial esment en l'activitat parlamentària d'ambdós. La monografia es completa amb l'estudi del patrimoni documental i bibliogràfic de Josep Sardà, que el llegà a la biblioteca municipal de la ciutat a la seva mort.



G. MORRO VENY

La marina de Tarragona en el segle XIV: La seva relació comercial amb Mallorca

Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i Activitats del Port de Tarragona; Cossetània edicions, 2011. 268 p., 20 €

Durant la baixa edat mitjana, les relacions marítimes entre els ports de Tarragona i Mallorca van ser especialment fluides. L'autor analitza aquest tràfic marítim entre ambdues ciutats de la Corona d'Aragó des de dues vessants. En primer lloc, des del punt de vista comercial, amb els diferents tipus d'inversió que impulsaven aquest tràfic, els vaixells que conformaven la marina tarragonina i les societats mercantils de la Tarragona del segle XIV. D'altra banda, aquesta anàlisi mostra la participació tarragonina en les campanyes navals de la Corona d'Aragó durant l'època estudiada.

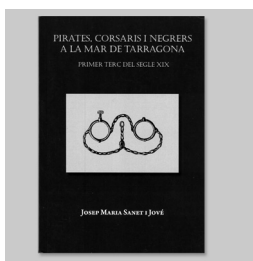


E. FABREGAT GALCERÀ

La pesca a la regió de l'Ebre: El riu, el Delta i el mar

Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2011. 367 p., 16 €

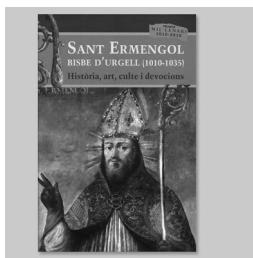
El novè Premi de Recerca Josep Ricart i Giralt analitza l'evolució de la pesca als tres àmbits de la regió de l'Ebre (riu, delta i mar) a través de la història. La primera part se centra en les zones de pesca, els peixos, els arts de pesca i la conservació i posterior comercialització del peix, mentre que la segona part estudia l'evolució històrica de la pesca en aquesta zona, des dels orígens en la prehistòria i l'antiguitat fins a la crisi de la pesca tradicional a l'època contemporània, passant per l'explotació comunal medieval i l'aparició de les confraries de pescadors a l'època moderna.



J. M. SANET I JOVÉ
Pirates, corsaris i negrers a la mar de Tarragona: Primer terç del segle XIX

Tarragona: Silva editorial, 2011. 113 p., 12 €

La pirateria, junt amb la seva versió legal, el cors, fou una constant a la costa catalana fins ben entrat el segle XIX. En aquesta monografia, l'autor mostra diferents aspectes d'aquesta pirateria a les costes de Tarragona. Després de diversos textos introductoris en què ofereix consideracions generals al voltant de les figures dels pirates i dels corsaris, se centra en les diferents nacionalitats d'aquests (solen ser barbarescos, anglesos i americans), per després tractar sobre els vaixells corsaris negrers, que aprofitaven la demanda de mà d'obra esclava.



Sant Ermengol, bisbe d'Urgell (1010-1035): Història, art, culte i devocions

La Seu d'Urgell: Bisbat d'Urgell, 2010. 344 p., 20 €

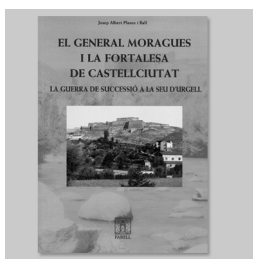
Amb motiu del primer mil·lenari de l'arribada al bisbat d'Urgell d'Ermengol d'Urgell, s'ha publicat aquesta miscel·lània que recopila un conjunt de treballs on s'analitza la figura d'aquest important bisbe medieval i la seva repercussió en la història i la cultura del bisbat. Cal destacar un estudi sobre l'obra de sant Ermengol a càrrec de Prim Bertran; una anàlisi del testament del bisbe obra de Benigne Marquès i un article sobre les fonts documentals i hagiogràfiques referides al sant per part de Cebrià Baraut, entre altres.



J. M. NOGUÉS I TORRE
Els benedictins a Tavèrnoles-Anserall

Lleida: Pagès Editors; Centre d'Estudis Sant Sadurní de Tavèrnoles-Anserall, 2011. 284 p., 22 €

En aquesta publicació es recullen tota una sèrie d'estudis esparsos realitzats per l'autor al voltant del monestir benedictí de Sant Sadurní de Tavèrnoles-Anserall. En primer lloc, hi trobem un estudi de la història general del cenobi, des dels inicis a l'alta edat mitjana fins al final de l'activitat com a monestir el segle XVI. Posteriorment, també destaca una anàlisi artística i monumental, amb sengles annexos dedicats al projecte de restauració i a un estudi arquitectònic, a més de la transcripció de part del diplomatar del monestir, un abaciòlogi i un índex toponímic.



J. A. PLANES I BALL
El general Moragues i la fortalesa de Castellciutat: La Guerra de Successió a la Seu d'Urgell

Sant Vicenç de Castellet: Farell Editors, 2011. 92 p., 16 €

La fortalesa de Castellciutat, a la Seu d'Urgell, fou un dels enclavaments militars més importants de la Guerra de Successió, des del qual el general Moragues controlava bona part dels Pirineus catalans. Després d'un estudi introductor que emmarca històricament la capital de l'Alt Urgell, l'autor analitza les vicissituds d'aquesta població durant la contesa i en mostra la postura austriacista, l'organització de la defensa davant l'exèrcit filipista, la resistència i la posterior caiguda de la ciutat primer i de la fortalesa de Castellciutat després, per acabar amb l'ocupació borbònica de la Seu d'Urgell.

143

Consell de redacció: Victòria Almuni, Joan Busqueta, David Cao, Josep Casanovas, Narcís Figueras, Antoni Gavaldà, Oriol Granados, Oscar Jané, M. Carme Jiménez, Marina Miquel, Conxita Mir, Vicent Olmos, Lourdes Plans, Joan Peytaví, Joaquim M. Puigvert, Mercè Renom, Pedro Rújula, Enric Saguer, Sebastià Serra, Carles Santacana, Gemma Tribó, Carles Vicente, Francesc Viso.

1 Agenda

- VII Espai Despuig. «L'associacionisme i els equipaments culturals al territori: cooperació per a la mediació»
LLORET DE MAR, 5 DE NOVEMBRE. INSTITUT RAMON MUNTANER I CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS
- VIII Jornades Aviació i Guerra Civil.
Conferències: «Els bombardeigs al Penedès: Història i Memòria». Visites guiades als espais de l'Aviació republicana i al Centre d'Interpretació de SANTA MARGARIDA I ELS MONJOS (ALT PENEDÈS) 5-6 DE DESEMBRE. CCEPC, INSTITUT RAMON MUNTANER, CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT I MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA
- Curs de Cultura Medieval. «La teocràcia»
MANRESA, 11, 18 I 25 DE NOVEMBRE I 2 DE DESEMBRE. AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
- I Jornada d'Estudis de l'Alt Urgell
LA SEU D'URGELL, 12 DE NOVEMBRE. INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS DE L'ALT URGELL

- Taller pràctic de paleografia
SANT CUGAT DEL VALLÈS, 15 DE NOVEMBRE. SOCIETAT CATALANA DE GENEALOGIA, HERÀLDICA, SIGIL·LOGRAFIA, VEXIL·LOGIA I NOBILIÀRIA
- XV Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Congrés Nacional de Catalunya. «La transició bronze final – primera edat de ferro en el Pirineu oriental»
PUIGCERDÀ, 17, 18 I 19 DE NOVEMBRE. INSTITUT D'ESTUDIS CERETANS I DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
- III Congrés de Cultura i Territori a les Comarques de la Diòcesi de Tortosa
VINARÒS, 23, 24 I 25 DE NOVEMBRE. UNIVERSITAT JAUME I I UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
- II Jornades d'Estudis sobre el Pla d'Urgell
MIRALCAMP, 26 DE NOVEMBRE. CENTRE DE RECERQUES DEL PLA D'URGELL «MASCANÇÀ»
- VIII Trobada d'Entitats i Associacions Culturals de les Comarques de la Diòcesi de Tortosa
EMD JESÚS, 26 DE NOVEMBRE. CENTRE D'ESTUDIS DE LA INDUMENTÀRIA TRADICIONAL DE LES TERRES DE L'EBRE (CEITTE), MUSEU DE LES TERRES DE L'EBRE, INSTITUT RAMON MUNTANER I EMD JESÚS

- XLII Jornada de Treball del Grup de Recerques de les Terres de Ponent. «Romànic tardà a les Terres de Lleida/Ponent. Estudis sobre Vilagrassa»
VILAGRASSA, 27 DE NOVEMBRE. GRUP DE RECERQUES DE LES TERRES DE PONENT
- Trobada Josep Anselm Clavé i la Renaixença
ESPLUGUES DE LLOBREGAT, 1 DE DESEMBRE. GRUP D'ESTUDIS D'ESPLUGUES
- V Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. «El Maresme i la conflictivitat bèl·lica»
VILASSAR DE DALT, 3 DE DESEMBRE. GRUP DE RECERCA LA FILFERRADA, AJUNTAMENT DE VILASSAR DE DALT, ENTITATS DE RECERCA LOCAL I COMARCAL DEL MARESME I INSTITUT RAMON MUNTANER

2 Noticiari

VII Espai Despuig. «L'associacionisme i els equipaments culturals al territori: cooperació per a la mediació»
El 5 de novembre tindrà lloc a Lloret de Mar (la Selva) la setena edició de l'Espai Despuig, organitzat per l'Institut Ramon Muntaner i, en aquesta ocasió, el Centre d'Estudis Selvatans. La taula rodona portarà per títol «L'associacionisme i els equipaments culturals al territori: cooperació per a la mediació» i hi participaran M. Àngels Suquet, directora de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols; Jordi Tura, director del Museu Etnològic del Montseny La Gabella, d'Àrbucies; Josep Vives, cap del Servei de Biblioteques de la Direcció General de Promoció i Cooperació Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i Pere Gifre, president de l'Institut d'Estudis Empordanesos. La moderació anirà a càrrec d'Amaranta Gibert, de Nova Ràdio Lloret. Aquesta taula rodona es complementarà amb una de les matinals que organitza el Centre d'Estudis Selvatans, que consistirà en una visita

comentada a Can Saragossa.
Més informació: <http://www.irmu.org>.

VIII Congrés de la CCEPC «1960-1980. Transicions i canvis»
Els propers dies 10, 11 i 12 de novembre se celebrarà a Barcelona i a Cornellà de Llobregat el VIII Congrés de la CCEPC «1960-1980. Transicions i canvis», organitzat per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut Ramon Muntaner, el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i el Museu d'Història de Catalunya. La trobada s'estructurarà al voltant de tres àmbits temàtics: «Ideologia, cultura i identitats», «Moviments socials» i «Associacionisme i sociabilitat». El ponents i conferenciants seran: Conferència inaugural. Jordi Borja (UOC): «La ciutadania productora dels canvis i les transicions». Ponències de l'àmbit «Ideologia, cultura i identitats»: Carles Santacana (UB): «Noves idees i praxi cultural en una societat en canvi sota la dictadura»; Sebastià Serra (UIB): «La producció

cultural i la difusió de les idees, de la dictadura a la democràcia a les Illes Balears». Ponències de l'àmbit «Moviments socials»: Jaume Botey (UAB): «Església i moviments de resistència antifranquista a Catalunya». Xavier Domènech (UAB): «Moviments socials, societat civil i canvi polític a Catalunya». Conferència: Andreu Balent: «Visió amb compromís des de la Catalunya del Nord (1967-1977)». Ponències àmbit «Associacionisme i sociabilitat»: Josepa Cucó (UV): «Sociabilitats de gènere: descobertes i noves conquestes». Montserrat Duch: «Sociabilitat popular a la Catalunya del segon franquisme: espais de llibertat en construcció». Més informació: www.ccepc.org

Ha mort Ramon Amigó
La redacció dels Plecs d'Història Local se suma al condol per la mort de Ramon Amigó, gran especialista en onomàstica i un dels grans impulsors dels estudis locals als territoris de parla catalana, per la qual cosa va rebre el Premi Recercat l'any 2005.

Patronat format per:

 Generalitat de Catalunya

 CCEPC
www.ccepc.org

Amb el suport de:

 Diputació de Barcelona
xarxa de municipis

 Diputació de Girona

 DIPUTACIÓ DE TARRAGONA

 Diputació de Lleida

 CONSELL INSULAR DE MENORCA

 INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de l'Espanya de Lleida

 FUNDACIÓ JOSEP IRLA

 FUNDACIÓ PRIVADA MUTUA CATALANA